

مؤسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
روابط عمومی و امور بین الملل
۶۶۹۲۷۲۲۶ - ۶۶۹۲۷۲۳۶
WWW.ITSR.IR

بازار بازر

بولتن تحلیلی مؤسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
شماره سیزدهم بهمن ماه ۱۴۰۲

سرمایه گذاری خارجی

چالش ها و چشم اندازها

(با نگاهی به عملکرد دولت سیزدهم)

* خلیل حیدری: مزایا و معایب سرمایه گذاری خارجی در نظام توزیع (درس هایی از هند برای ایران)

* مسعود کمالی اردکانی: نقشه سرمایه گذاری جهانی: وضعیت منطقه و موقعیت ایران

* فرزاد مرادپور: روندهای روبه افول جهانی در سرمایه گذاری مستقیم خارجی

* مهدی رضایی: روند جهانی سرمایه گذاری مستقیم خارجی و جایگاه منطقه و ایران

* سید صالح اکبر موسوی: سرمایه گذاری مستقیم خارجی و استاندارد بین المللی گزارشگری مالی (IFRS)

* فهیمه بهرامی: نگاهی به زمینه های تاثیر گذاری FDI بر رشد اقتصادی (مقایسه ایران و ترکیه)

مزایا و معایب سرمایه گذاری خارجی در نظام توزیع (درس هایی از هند برای ایران)

خلیل حیدری (عضو هیات علمی موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی)

از مزایای سرمایه گذاری مستقیم خارجی در خرده فروشی می توان به افزایش رقابت اشاره نمود که می تواند منجر به کاهش قیمت ها و بهبود کیفیت محصولات برای مصرف کنندگان شود. همچنین، فن آوری ها و روش های مدیریت جدیدی را به همراه می آورد که به بهبود کارایی بخش خرده فروشی کمک می کند. سرمایه گذاری مستقیم خارجی همچنین می تواند اشتغال زایی و رشد اقتصادی در کشور میزبان را تحریک کند. در مقابل از معایب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در خرده فروشی می توان به شکست کسب و کارهای کوچک و محلی توسط خرده فروشان چندملیتی بزرگ یاد کرد. که می تواند منجر به از دست دادن کسب و کارهای سنتی و کاهش تنوع فرهنگی در بخش خرده فروشی شود. سرمایه گذاری مستقیم خارجی همچنین می تواند منجر به استفاده ی زورکی از نیروی کار و منابع در کشور میزبان شود، همچنین باعث از دست دادن کنترل بر بازار خرده فروشی توسط کسب و کارهای داخلی شود. به علاوه، ممکن است نگرانی هایی درباره ی تأثیر سرمایه گذاری مستقیم خارجی بر اقتصادهای محلی و محیط زیست وجود داشته باشد.

با وجود معایبی که برای سرمایه گذاری خارجی برای تحول نظام توزیع هر کشور برشمرده می شود آنچنان مزایای آن بیشتر است که اغلب بستر سازی برای ورود سرمایه گذاری خارجی به مدرن سازی حوزه نظام توزیع پیشنهاد می گردد. از این روی در این گزارش در نظر است که تجربه کشور هند در زمینه استفاده از سرمایه گذاری خارجی برای تحول در نظام توزیع آن بررسی گردد.

چرا کشور هند گزینه مناسبی برای درس گرفتن است؟

کشور هند در تلاش است از نظر قدرت اقتصادی به «چین بعدی» تبدیل شود و حتی در ۱۰ تا ۱۵ سال آینده قدرت برتر اقتصادی جهان شود. البته از دیدگاه صاحب نظران هند در این مسیر با سه مانع بزرگ روبه رو است: ریسک های سرمایه گذاری بسیار بزرگ، سیاست های درون نگرانه بسیار قوی و عدم تعادل بسیار بزرگ در حوزه اقتصاد کلان. در نتیجه این موانع قبل از سرمایه گذاری شرکت های جهانی باید برداشته شوند. از سوی دیگر در حالی که رشد کشاورزی هند کاهش یافته است، بخش خدمات رشد ثابتی داشته است. بر اساس برآوردهای سایت Trading Economics در سال ۲۰۲۳ میلادی رشد تولید ناخالص داخلی حدود ۸ درصد، نرخ تورم حدود ۵ درصد، نرخ بیکاری حدود ۸ درصد از جمعیت حدود یک میلیارد و سیصد هفتاد و چهار میلیون نفری (بزرگترین کشور جهان) می باشد. همچنین بیکاری در هند به صورت پاره وقت و یا بیکاری پنهان دیده می شود. برنامه های دولت که برای رفع فقر و بیکاری از طریق ارائه کمک های مالی برای راه اندازی شغل و کار، افزایش مهارت ها، برپایی موسسات مربوط به بخش دولتی، لحاظ قیود و شرایط خاص در دولت ها و غیره، دنبال می شود.

در این فضای اقتصاد کلان، بررسی ساختار نظام توزیع کالا و خدمات در هند برای سال ۲۰۲۲ میلادی نشان می دهد، که در کنار حدود ۱۸ میلیون خرده فروشی سنتی کوچک مقیاس (زیر ۵۰ متر)، اشکال جدید توزیع با سهم کمتر از ۸ درصد مانند سوپرمارکت ها، هایپرمارکت ها، فروشگاه های زنجیره ای و فروشگاه های آنلاین در حال رشد هستند. به عبارت دیگر هر واحد خرده فروشی به ۷۶ نفر هندی خدمات ارائه می دهد. بنابراین برای اصلاح کانال های توزیع کالا و خدمت در هند و ایجاد فضای رقابتی، منع سرمایه گذاری مستقیم خارجی در خرده فروشی در دو مرحله تبدیل به اجازه سرمایه گذاری مستقیم خارجی به صورت ۱۰۰ درصد شد. این سرمایه گذاری باید با مجوز دولت و شرایطی مانند حداقل ۱۰۰ میلیون دلار آورده و برای شهرهای با جمعیت بالای یک میلیون نفر جمعیت باشد. همچنین تامین ۳۰ درصد محصولات از صنایع کوچک هند صورت پذیرد. در مقایسه برای ایران برآوردهای سایت Trading Economics در سال ۲۰۲۳ میلادی (سال ۱۴۰۲ شمسی)، رشد تولید ناخالص داخلی حدود ۸ درصد، نرخ تورم حدود ۳۹ درصد، نرخ بیکاری حدود ۸ درصد از جمعیت حدود ۸۴ میلیون نفری می باشد. همچنین درصد بیکاری در ایران به صورت پاره وقت و یا بیکاری پنهان بیشتر است و نرخ بیکاری جوانان حدود ۲۱ درصد برآورد شده است. برنامه های دولت برای رفع فقر و بیکاری از طریق ارائه کمک های مالی مستقیم به صورت یارانه نقدی و غیرنقدی، دنبال می شود. در این فضای اقتصاد کلان، اما ساختار نظام توزیع کالا و خدمات در ایران برای سال ۱۴۰۱ نشان می دهد، که در کنار حدود ۵/۲ میلیون واحد صنفی پروانه دار خرده فروشی سنتی کوچک مقیاس (زیر ۵۰ متر)، حدود ۵۰۰ هزار واحد صنفی بدون پروانه کسب نیز فعالیت می کنند.

در چارچوبی گسترده، بازرگانی در برگیرنده عناصر و عواملی مانند قوانین و مقررات (شامل حقوق مالکیت و قوانین تجاری و اقتصادی)، سیاست ها، تعرفه ها و موانع تجاری، گرایش های مصرف کنندگان و مشتریان، تولید کنندگان و استراتژی های تولید، زنجیره های تامین و مدیریت آنها، معاملات مالی، بازارهای مالی، پویایی بازار (شامل عرضه و تقاضا)، نوآوری تکنولوژیک، رقابت و کارآفرینی، قراردادهای تجاری، شرکت های چندملیتی، کسب و کارهای کوچک و متوسط و عوامل کلان اقتصادی (مانند ثبات اقتصادی) می شود. در مجموع می توان گفت بازرگانی به معنای کل نظام اقتصادی است که محیطی برای تجارت تشکیل می دهد. این نظام شامل سامانه های قانونی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و فناورانه است.

در حالی که نظام توزیع مجموعه ای از فعالیت ها، کارها، رویه ها و موسساتی است که به طور مستقیم یا غیرمستقیم در انتقال محصولات و فروش آنها دخیل است. بنابراین نظام توزیع بخشی از بازرگانی مبادله کالاها (شامل مواد خام، کالاهای واسطه ای و نهایی) و خدمات بین خریداران و فروشندگان در ازای قیمت در بازارها است لذا نظام توزیع کالا و خدمات از جمله بخش های مهم در اقتصاد کشورهاست که چرخه انتقال کالاها و خدمات به مصرف کنندگان و انتقال اطلاعات و نقدینگی به بخش های تولیدی را بر عهده دارد. زمانی این چرخه روان و با کارایی عمل می کند که تمام زیر سامانه های آن شامل سامانه های قانونی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و فناورانه در کنار هم به خوبی شکل گرفته باشد در این صورت کالاها و خدمات با صرف کمترین هزینه و زمان از تولید کننده داخلی یا خارجی به مصرف کننده نهایی می رسد.

سوال اساسی این است که آیا در عمل دستیابی به این نظام توزیع کارآمد در فضای اقتصادی کشورها ممکن است. در ابتدا پاسخ به این سوال آسان به نظر می رسد زیرا با نگاهی به تجربه کشورهایی که ساختار اقتصادی پیشرفته دارند و نظام توزیع در آن ها به خوبی عمل می کند می توان به پاسخ مثبت رسید، اما هنگامی که نوبت به اجرای اصلاح ساختار نظام توزیع برسد چالش های مختلف نمایان خواهد شد برای مثال کانال های توزیع چگونه باید باشد. بین عرضه و مصرف چند فاصله باشد و صدها سوال دیگر، از جمله ارتباط سطح اشتغال در کشور و شاغلین در نظام توزیع، قوانین سرمایه گذاری خصوصاً سرمایه گذاری خارجی، وضعیت مالکیت در قوانین سرمایه گذاری و ... که باید پاسخ آن روشن باشد.

برای طراحی سیاست های مناسب بهترین الگو درس گرفتن از تجربه کشورهایی است که این مسیر را طی کرده اند اما در استفاده از تجربه سایر کشورها بدیهی ترین پرسش این است که کدام کشورها معیار و ملاک خوبی برای درس اندوزی هستند. کشورهای پیشرو یا کشورهای در حال توسعه؟ قبل از پاسخ به این سوال باید اذعان داشت که این اتفاق نظر در اغلب کشورها و بین کارشناسان و خبرگان نظام توزیع کالا و خدمات وجود دارد که عرضه کالا توسط فروشگاه های زنجیره ای مناسب ترین و بهترین روش برای حمایت از مصرف کنندگان و تولید کنندگان کشورها است؛ چراکه در طراحی، ایجاد و فعالیت این فروشگاه ها بسیاری از استانداردهای مرتبط با حقوق مصرف کننده و استانداردهای نگهداری و عرضه سالم و بهداشتی کالاها، رعایت می شوند. از سوی دیگر این شیوه مدرن توزیع یک فضای رقابتی ایجاد خواهد نمود که هم به نفع تولید کننده و هم به نفع مصرف کننده خواهد بود. اما واقعیت موجود کشورها برای تحول در شبکه نظام توزیع و حرکت از خرده فروشی های کوچک به سمت شیوه های مدرن و سازمان یافته مجموعه ای از سوپرمارکت ها، هایپرمارکت ها، فروشگاه های زنجیره ای اعم از تخفیفی، تک برندی چند برندی و ...، فروشگاه های مجازی، شرکت های پخش، شرکت های تعاونی مصرف، شرکت های لجستیکی نیازمند سرمایه گذاری های بزرگ خارجی است که البته در صورت فراهم شدن بستر مناسب و حتی تحقق آن باز مزایا و معایبی دارد که پیش هر مساله ای توجه به آن ضروری است.

به عنوان بخشی از فرآیند آزادسازی اقتصاد در سال ۲۰۰۰، علاوه بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بازرگانی صادراتی، واردات عمده با فروش از انبار صادرات/انبار بندی و عمده فروشی با پرداخت نقدی، روش‌های دیگر مجاز بازرگانی طبق سیاست واردات و صادرات، باز شدند. از جمله: شرکت‌های با ارائه خدمات پس از فروش؛ بازرگانی موارد فناوری پیشرفته؛ موارد بخش اجتماعی؛ موارد پزشکی و تشخیصی فناوریانه؛ موارد تأمین شده از صنایع کوچک و متوسط (SSI)؛ تأمین داخلی محصولات برای صادرات؛ بازاریابی آزمایشی این موارد که شرکت مجوز تولید برای آن دارد به شرط اینکه تسهیلات بازاریابی آزمایشی برای مدت دو سال بوده و سرمایه‌گذاری در راه‌اندازی تأسیسات تولید به همراه بازاریابی آزمایشی همزمان آغاز شود. اما مقررات فعلی در مورد سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در حوزه بازرگانی در هند به گونه‌ای اصلاح شده که سرمایه‌گذاری خارجی در تجارت خرده‌فروشی محصولات تک برندی تا ۵۱٪ با تأیید دولت قبلی با رعایت شرایط زیر مجاز است:

(۱) محصولات باید فقط زیر یک «برند تک» باشند.

(۲) محصولات باید تحت همان برند به صورت بین‌المللی فروخته شوند.

(۳) خرده‌فروشی محصولات تک برندی فقط محصولاتی را شامل می‌شود که در زمان تولید برند دارند.

البته ناگفته نماند که سایر کشورهای آسیایی فارغ از مشابهت‌های اقتصاد کلان و نظام توزیع خود با ایران، قبل از تحول بخش تجارت خرده‌فروشی خود، سرمایه‌گذاری خارجی در این بخش را به شکل زیر آزاد نموده‌اند. چین اولین بار در سال ۱۹۹۲ سرمایه‌گذاری خارجی با مالکیت خارجی محدود را مجاز شمرد و در دسامبر ۲۰۰۴، تمام محدودیت‌ها در مورد تعداد یا مکان فروشگاه‌های خرده‌فروشی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تا ۱۰۰٪ برداشت. مالزی اجازه سرمایه‌گذاری خارجی را تا ۷۰ درصد در بخش تجارت خرده‌فروشی صادر کرده و پیشنهادهایی برای سرمایه‌گذاری خارجی بیش از ۷۰٪ به صورت موردی در نظر گرفته است. تایلند، اندونزی و برزیل همچنین اجازه ۱۰۰٪ سرمایه‌گذاری خارجی را در بخش خرده‌فروشی می‌دهد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

دست یافتن به نظام توزیع کارآمد که تأمین‌کننده توزیع کالا با حداقل هزینه و صرف کمترین زمان ممکن باشد مستلزم یک فضای رقابتی است. بخشی از این فضای رقابت با حضور فعالین خارجی شکل می‌گیرد. تجربه کشور هند که به لحاظ فضای کلان اقتصادی از نظر نرخ بالای بیکاری مشابهت با ایران دارد و از نظر ساختار نظام توزیع کالا و خدمات بسیار شبیه ایران بوده نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری خارجی در صنعت خرده‌فروشی با شروطنی می‌تواند محرک تولید داخلی باشد و از طرف دیگر مانعی برای خرده‌فروشان داخلی نگردد. برای مثال شروط سرمایه‌گذاری خارجی برای تأمین محصولات خود از صنایع داخلی و محدود شدن فعالیت در شهرهای با جمعیت بالا به شکلی که خرده‌فروشی‌های داخلی نیز نابود نشوند موثر خواهد بود. نکته حایز اهمیت در بحث سرمایه‌گذاری خارجی محدود نکردن سهم مالکیت و مدیریت است.

تجربه کشور هند که به لحاظ فضای کلان اقتصادی از نظر نرخ بالای بیکاری مشابهت با ایران دارد و از نظر ساختار نظام توزیع کالا و خدمات بسیار شبیه ایران بوده است نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری خارجی در صنعت خرده‌فروشی با شروطنی می‌تواند محرک تولید داخلی باشد و از طرف دیگر مانعی برای خرده‌فروشان داخلی نگردد.

اگر چه اشکال نوین و جدید توزیع مانند سوپرمارکت‌ها، هایپرمارکت‌ها، فروشگاه‌های زنجیره‌ای و فروشگاه‌های آنلاین، فروشگاه‌های تخفیفی و ... در حال رشد هستند اما سهم آن‌ها همچنان زیر ۱۰ درصد است. به عبارت دیگر هر واحد صنفی کوچک مقیاس در ایران به ۲۶ نفر خدمات توزیع ارائه می‌دهد در حالی که در هند هر واحد به ۷۶ نفر خدمات می‌دهد. مجموعه این شرایط دلالت بر آن دارد که نظام توزیع کالا و خدمات در ایران حتی از کشور هند در شرایط نابسامانتری است زیرا مبتنی بر تعداد بسیار زیاد واحدهای صنفی کوچک مقیاس است که با توجه به نرخ بیکاری بالای جوانان، نرخ تورم بالاتر و اندازه اقتصاد کوچکتر دارد در صورت اتخاذ سیاست نادرست تنها بیکاری افزایش خواهد داشت.

توجیه برای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بازرگانی خرده‌فروشی کشور هند از دیدگاه کارشناسان هندی دلیل مجاز بودن سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در خرده‌فروشی آن است که نقش حیاتی در تأمین سرمایه برای این صنعت دارد. زیرا سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی با خود ورود تکنولوژی و دانش مدیریت برای خرده‌فروشی سازمان‌یافته به نفع هند دارد. همچنین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در خرده‌فروشی ممکن است به عنوان یک روش کارآمد برای مدیریت نگرانی‌های کشاورزان و مصرف‌کنندگان به کار رود. اجازه سرمایه‌گذاری خارجی در خرده‌فروشی محصولات غذایی به جریان سرمایه کشور و استفاده کارآمدی از آن منجر می‌شود که به طریقی به رفاه همه قشرهای جامعه، به خصوص کشاورزان و مصرف‌کنندگان، منتهی می‌شود. اما سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بخش خرده‌فروشی از نگاه کارشناسان مخالف هندی بیشتر بد است از خوب! چرا؟ چون:

در مجموع مخالفت درباره آزادسازی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی هند در بخش خرده‌فروشی به دلیل نگرانی‌ها درباره از دست دادن اشتغال، رقابت ناعادلانه که منجر به خروج گسترده فروشندگان داخلی استقرار یافته و دستاوردهای صنایع نوپا برای حفاظت از بخش خرده‌فروشی داخلی است. در مقابل براساس شواهد بین‌المللی، اجازه ورود شرکت‌های بزرگ خارجی به بازار هند می‌تواند به مقابله با تورم، به ویژه در قیمت مواد غذایی، کمک کند. علاوه بر این، دانش فنی شرکت‌های خارجی مانند فناوری انبارداری و سیستم توزیع می‌تواند کارایی زنجیره تأمین به خصوص برای تولیدات کشاورزی را بهبود بخشد. ارتباطات بهتر بین تقاضا و عرضه، پتانسیل بهبود ارسال سیگنال‌های قیمتی که کشاورزان دریافت می‌کنند را دارد و همچنین می‌تواند به بهبود صادرات کشاورزی و صنایع دیگر کمک کند.

با وجود این نظرات موافق و مخالف کشور هند سیاست آزادسازی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در حوزه تجارت خرده‌فروشی را از ۲۴ ژوئیه ۱۹۹۱، تنها تا حداکثر ۵۱ درصد برای شرکت‌های بازرگانی که اصلی‌ترین فعالیت آن‌ها صادرات است، آغاز نمود.

در سال ۱۹۹۷، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در شرکت‌های بازرگانی به عنوان بخشی از دستورالعمل‌های هیئت ترویج سرمایه‌گذاری خارجی (FIPB) برای بررسی پیشنهادات مربوط به سرمایه‌گذاری مجاز شد. طبق این سیاست، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تا حداکثر ۱۰۰ درصد تحت روش FIPB در مورد شرکت‌های بازرگانی برای فعالیت‌های زیر مجاز بود: (الف) صادرات (ب) واردات عمده با فروش از انبار (ج) عمده فروش عمده و پرداخت نقدی (د) واردات دیگر کالاها یا خدمات به شرطی که حداقل ۷۵ درصد برای تأمین و فروش کالاها و خدمات بین شرکت‌های همان گروه و نه برای استفاده یا انتقال/توزیع/فروش به شخص ثالث باشد.

نقشه سرمایه گذاری جهانی:

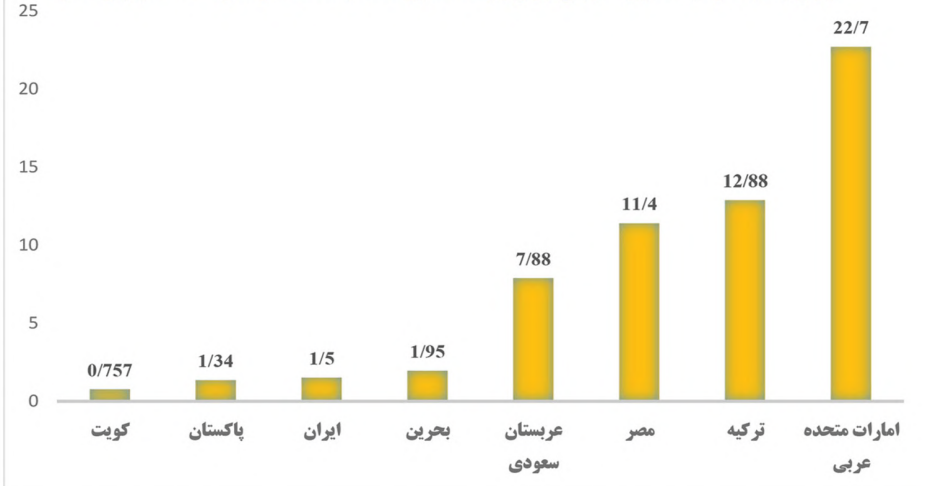
وضعیت منطقه و موقعیت ایران براساس گزارش ۲۰۲۳ آنکتاد

مسعود کمالی (عضو هیات علمی موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی)

برخی کشورهای منطقه نظیر بحرین، عربستان، مصر، ترکیه و امارات متحده عربی در سال ۲۰۲۲ بین حدود ۲ تا ۲۳ میلیارد دلار سرمایه خارجی جذب نموده اند.

میزان جذب سرمایه گذاری خارجی ایران و چند کشور منتخب منطقه در سال ۲۰۲۲-۲۰۲۳ میلیارد دلار

بررسی میزان انباشت سرمایه سرمایه گذاری مستقیم خارجی طی دوده گذشته در جهان و منطقه و مقایسه وضعیت ایران نیز نشان می دهد وضعیت ایران از نظر میزان رشد جذب سرمایه طی این سالها در مقایسه با کشورهای منطقه مناسب است بطوریکه رشد انباشت سرمایه در ایران در سال ۲۰۱۰ نسبت به سال ۲۰۰۰ حدود ۱۱ برابر و در سال ۲۰۲۲ نسبت به ۲۰۱۰ حدود ۲ برابر شده است.

در میان کشورهای منطقه، امارات متحده عربی چنین وضعیتی دارد و سایر کشورها نتوانسته اند در هر دو دوره چنین رکوردی به ثبت برسانند. با این وجود، میزان انباشت سرمایه خارجی ۶۱ میلیارد دلاری ایران در سال ۲۰۲۲ نسبت به عمده کشورهای منطقه بسیار پایین تر است و در این خصوص کشورهای امارات، عربستان، ترکیه و مصر با انباشت سرمایه بین ۱۵۰ تا حدود ۲۷۰ میلیارد دلار پیشتانزد.

میزان جذب سرمایه گذاری خارجی (انباشت شده) ۲۰۰۰-۲۰۲۲

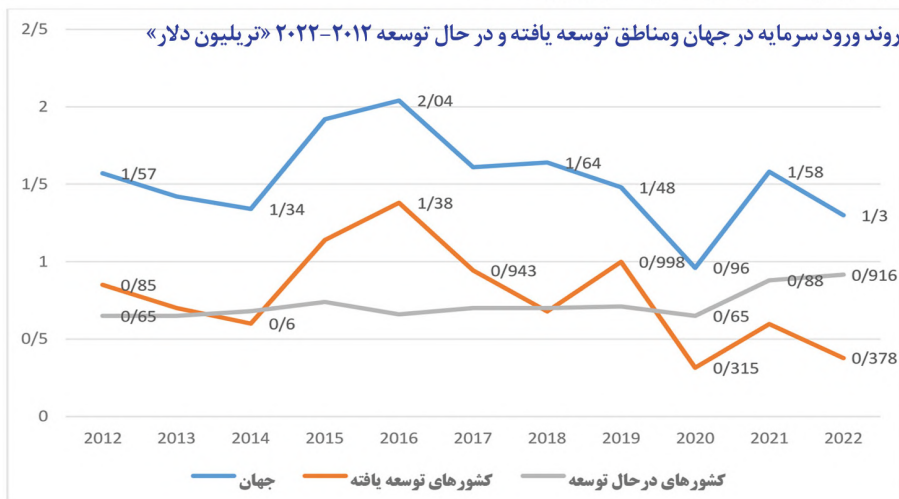
۲۰۲۲	۲۰۲۱	۲۰۱۰	۲۰۰۰	جهان (تریلیون دلار)
۴۴.۲	۴۵.۴	۱۹.۱	۷.۳	جهان (تریلیون دلار)
۲۹.۱	۳۳.۱	۱۳.۹	۵.۸	کشورهای پیشرفته (تریلیون دلار)
۱۵.۱	۱۲.۳	۶	۱.۵	کشورهای در حال توسعه (تریلیون دلار)
۳۶۱.۱	۵۶۰	۲۹	۳۲.۶	ایران (میلیارد دلار)
۳۱.۹	۳۳	۱۹.۸	۶.۹	پاکستان (میلیارد دلار)
۱۶۵	۱۲۰.۷	۱۸۸	۱۸.۸	ترکیه (میلیارد دلار)
۲۶۹	۲۶۱	۱۷۶	۱۷.۵	عربستان سعودی (میلیارد دلار)
۱۹۴.۳	۱۷۱.۵	۶۴	۱۱.۰۶	امارات متحده عربی (میلیارد دلار)
۱۴۹	۱۳۷	۷۳	۱۹.۵	مصر (میلیارد دلار)

چالش های عمده سرمایه گذاری در ایران ناشی از چالش های ساختاری اقتصاد ایران است. ریسک بالای اقتصادی کشور عمدتاً بدلیل تحریم های خارجی، عدم ثبات اقتصادی، عدم درک درست سرمایه گذاران از جایگاه اقتصادی ایران، موانع حقوقی و ضعف و ناکارآمدی سیستم قضایی کشور در حمایت از سرمایه و سرمایه گذار خارجی از جمله موانع عمده جذب سرمایه خارجی در ایران برشمرده می شود.

راهکارهای رشد سرمایه گذاری در ایران

عواملی همچون ایجاد زمینه و فراهم نمودن زیرساخت قانونی، مقرراتی و عملیاتی لازم برای بکارگیری روشها و ابزارهای متنوع و نوین تامین مالی، تصویر سازی و تدوین و طراحی بسته های تشویقی و برنامه های عملیاتی برای جذب سرمایه گذاران خارجی، تنظیم و اجرای سیاست های پولی، مالی و ارزی مناسب، کنترل تورم و توسعه زیرساختهای اقتصادی از طریق رفع تدریجی تحریم ها می تواند در جذب سرمایه گذاری خارجی ایران موثر باشد.

جریان جهانی سرمایه گذاری مستقیم خارجی طی یک دهه گذشته در یک روند نزولی با افت و خیزهایی همراه بوده و به طور متوسط ۱.۵۵ تریلیون دلار در سال گزارش شده است. در حالیکه روند جذب سرمایه کشورهای توسعه یافته از روند جهانی پیروی می کند اما این روند برای کشورهای در حال توسعه، روندی بطنی صعودی بوده است.

روند سرمایه گذاری جهانی در سال ۲۰۲۲

سرمایه گذاری مستقیم خارجی در سال ۲۰۲۲ با ۱۲ درصد کاهش به حدود ۱.۳ تریلیون دلار رسیده است. این در حالی است که در سال ۲۰۲۱ میزان سرمایه گذاری خارجی جهانی با ۵۴ درصد رشد نسبت به سال قبل به ۱.۴۷ تریلیون دلار رسیده بود. کاهش سرمایه گذاری جهانی در سال ۲۰۲۲ عمدتاً به بحرانهای جهانی شامل جنگ در اوکراین، افزایش قیمت مواد غذایی و انرژی و فشار بدهی و البته حجم کمتر جریان های مالی و معاملات در کشورهای توسعه یافته نسبت داده شده است.

روند سرمایه گذاری جهانی در مناطق توسعه یافته و در حال توسعه

با اینکه همیشه سرمایه گذاری مستقیم خارجی کشورهای توسعه یافته از سرمایه گذاری مستقیم خارجی کشورهای در حال توسعه بوده است اما در سال ۲۰۲۰، این روند معکوس شد و در سال ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲ ادامه یافت.

سهم کشورهای در حال توسعه از کل سرمایه گذاری مستقیم خارجی انجام شده در جهان در سال ۲۰۲۲ نزدیک به ۷۰ درصد برابر با ۹۱۶ میلیارد دلار بوده است. این رقم در سال ۲۰۲۱ حدود ۶۰ درصد بود. کشورهای توسعه یافته ۳۷۸ میلیارد دلار سرمایه گذاری مستقیم خارجی جذب کردند که ۳۰ درصد کل سرمایه گذاری مستقیم خارجی در جهان در سال ۲۰۲۲ است. این رقم در سال ۲۰۲۱ برابر با ۴۰ درصد بود.

توزیع جغرافیایی روند سرمایه گذاری جهانی در سال ۲۰۲۲

توزیع سرمایه گذاری مستقیم خارجی در سال ۲۰۲۲ در همه مناطق جهان یکسان نیست. بیش از نیمی از سرمایه گذاری مستقیم خارجی در جهان متعلق به منطقه آسیا است (۶۶۲ میلیارد دلار).

جریان ورودی سرمایه به شدت متمرکز است. پنج اقتصاد چین، سنگاپور، هنگ کنگ، هند و امارات متحده عربی به ترتیب تقریباً ۸۰ درصد از سرمایه گذاری مستقیم خارجی در منطقه آسیا را در سال ۲۰۲۲ به خود اختصاص داده اند.

جریان سرمایه به آمریکای لاتین و دریای کارائیب ۵۱ درصد افزایش یافت و به ۲۰۸ میلیارد دلار رسید که بالاترین رکورد ثبت شده تاکنون محسوب می شود. در آمریکای جنوبی، بیشتر کشورها شاهد افزایش جریان سرمایه گذاری مستقیم خارجی بودند. در آفریقا سرمایه گذاری مستقیم خارجی پس از افزایش غیرعادی در سال ۲۰۲۱، در سال گذشته به سطح ۴۵ میلیارد دلار (رکورد سال ۲۰۱۹) بازگشت. همچنین جریان سرمایه گذاری مستقیم خارجی به اقتصادهای از لحاظ ساختاری ضعیف، آسیب پذیر و کوچک کاهش یافت. سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ۴۶ کشور کمتر توسعه یافته با ۱۶ درصد کاهش به ۲۲ میلیارد دلار رسید.

جریان سرمایه گذاری در ایران و برخی کشورهای منطقه در سال ۲۰۲۲

براساس گزارش آنکتاد، میزان سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ایران طی سال ۲۰۲۲ با حدود ۶ درصد رشد به ۱.۵ میلیارد دلار رسیده است. اگرچه روند جذب سرمایه خارجی طی سه سال گذشته، افزایش بسیار بطنی را نشان می دهد اما این روند طی یک دهه گذشته نزولی بوده و به یک سوم تقلیل یافته است.

روند جذب سرمایه گذاری خارجی ایران طی سالهای ۲۰۱۲-۲۰۲۲ میلیارد دلار

روندهای رو به افول جهانی

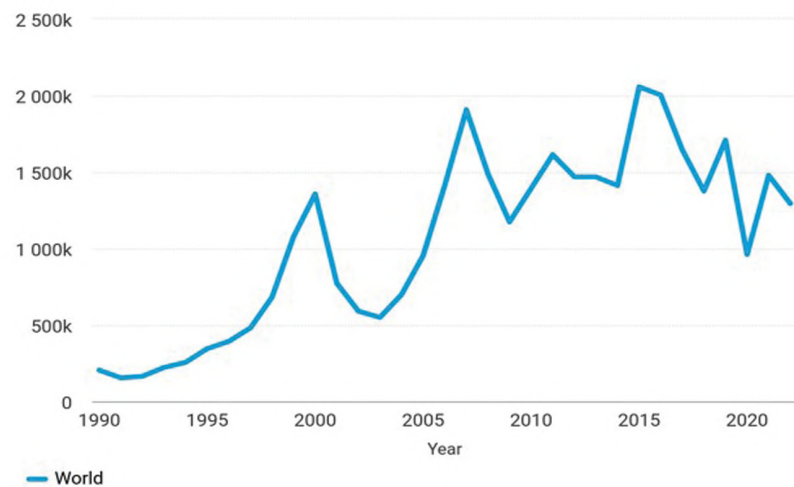
در سرمایه گذاری مستقیم خارجی

Foreign direct investment flows

By selected region or economy in selected time period

Millions of dollars

Source: UNCTAD World Investment Report 2022

فرزاد مرادپور (عضو هیات علمی موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی)

سرمایه گذاری خارجی دیر زمانیست که نشانه‌ای بارز از جهانی شدن تلقی می شود و نقشی محوری در راهبردهای توسعه ای بسیاری از کشورهای در حال توسعه داشته است. سرمایه گذاری مستقیم خارجی چشم انداز شرکت ها، بخش ها، مناطق و حتی اقتصادها را متحول کرده و به ویژه، کشورهای در حال توسعه از سرمایه گذاری های نوین، منافع شده و فرصت هایی برای میلیون ها شاغل و خانواده های آنها ایجاد شده است و استانداردهای زندگی افزایش یافته است. تا سال ۲۰۱۹ انبار جریان سرمایه مستقیم خارجی به کشورهای در حال توسعه به ۱۱۳۰۰ میلیارد دلار رسیده بود که سرانه آن بالغ بر ۱۷۳۰ دلار می شود. تنها برای حفظ سرمایه موجود، با فرض استهلاک متوسط ۴ درصد، سالانه بالغ بر ۴۴۰ میلیارد دلار نیاز خواهد بود.

اما واقعیت روی زمین متفاوت است. شرکت ها کمتر و کمتر به سرمایه گذاری مستقیم خارجی متوسل می شوند و سرمایه گذاری مستقیم خارجی که زمانی نشانه جهانی شدن بود، مدتی است با مشکل مواجه است.

اگر شاخص توسعه انسانی که شاخص مقبولی برای امید به زندگی، آموزش و درآمد سرانه است را معیار بدانیم دهه اخیر (۲۰۱۹-۲۰۱۰) نسبت به دهه قبل آن دستاوردهای کمتری داشته است. از میان ۱۷۴ کشوری که اطلاعات شاخص توسعه انسانی آنها موجود است تنها ۳۷ کشور وضعیت بهتری نسبت به دهه گذشته در بهبود شاخص توسعه انسانی یافته‌اند.

کرونا نه تنها تهدیدی برای سلامت جهانی بلکه تهدیدی هم برای سطح زندگی بود و سقوط ۴۲ درصدی سطح سرمایه‌گذاری خارجی در سال ۲۰۲۰ یکی از لطمات آن بود. در نتیجه‌ی کرونا سرمایه‌گذاری خارجی دچار سه تکانه در جانب تقاضا، جانب عرضه و از جهت سیاست عمومی شد. اما میزان این تاثیر در همه جا به یک میزان نبود.

سقوط ارقام سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به دوران کرونا محدود نمی‌شود و روند نزولی از زمان بحران جهانی آغاز شده بود ولی کرونا آن را به سطوحی رساند که تا ۲۵ سال پیش از آن بی سابقه بود. اگر ارقام سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نسبت به دیگر ارقام مرتبط اقتصاد کلان سنجیده شود معنادارتر خواهد بود چرا که رشد سرمایه گذاری خارجی وابسته به رشد اقتصاد جهانی و میزان سرمایه گذاری بنگاهها است و خود یکی از شیوه‌های دسترسی به بازار است. مقایسه روند سرمایه گذاری خارجی نسبت به تولید، سرمایه گذاری و تجارت جهانی نوسانات آشکاری را از سال ۱۹۹۵ تا سال ۲۰۲۰ نشان می‌دهد و روند نزولی پیش از کرونا از زمان بحران مالی جهانی مشاهده می‌شود. در سال ۲۰۲۰ سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی سهمی کمتر از ۴ درصد از سرمایه گذاری جهانی داشت. بالاترین نسبت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به سرمایه گذاری جهانی هم بیشتر از ۲۲ درصد در سال ۲۰۰۷ نبوده است. این تغییر ارقام گویای چشم انداز متفاوتی از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به عنوان یک ابزار مالی محقق‌ساز راهبردهای توسعه ملی است. بحران اوکراین و افزایش قیمت های جهانی غذا و بدهی دولتها هم رونق پس از کرونای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را بار دیگر در سال ۲۰۲۲ دچار افول ساخت.

از سوی دیگر متوسط بازده سرمایه گذاری مستقیم خارجی هم در جهان، در دهه گذشته کاهش یافته است و این کاهش برای میانگین بازده سرمایه گذاری مستقیم خارجی در کشورهای در حال توسعه بیشتر از کشورهای با درآمد بالاتر بوده است. کاهش بازده سرمایه گذاری مستقیم خارجی، هشدار است که قابلیت تجاری راهاندازی فعالیت در بازارهای خارجی و حفظ عملیات در آنجا را زیر سوال می‌برد.

از آن زمان که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی مطلقاً مطلوب بود زمان زیادی گذشته است و اکنون کیفیت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به هدف تبدیل شده و اهمیتی بیشتر از کمیت آن یافته است. دولت ها بر اساس ملاحظات امنیت ملی به غربالگری سرمایه گذاری مستقیم خارجی روی آورده‌اند و برخی فعالانه برخی اقسام سرمایه گذاری مستقیم خارجی را منع کرده اند. بعنوان مثال در مه ۲۰۲۱ کمیسیون اروپا مقررات بازدارنده‌ای در خصوص تامین مالی دولتی سرمایه‌گذاری خارجی بویژه تملک خارجی فرامرزی در اتحادیه اروپا را تصویب کرد که ظاهراً با هدفگیری علیه چین بوده است، هرچند دیگر شرکای تجاری اتحادیه اروپا هم به تملک برون مرزی بنگاههای ملی شان یارانه می‌پردازند.

به طور کلی، جهت گیری سیاست های عمومی برای سرمایه گذاری مستقیم خارجی، به ویژه در پنج ساله پیش از این، بدین نحو بوده است:

- دولت ها سیاست های عمومی کمتری را با هدف سرمایه گذاری مستقیم خارجی معرفی کرده اند. این در مورد کشورهای گروه ۲۰ و سایر کشورها، از جمله کشورهای در کمترین درجه توسعه یافتگی، صادق است.

- اهمیت سیاست‌های تشویق سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دورزننده موانع دسترسی به بازار رو به کاهش است.

- الزامات داخلی سازی که بر سرمایه گذاران مستقیم خارجی تأثیر می گذارد، و همین طور سیاست های مؤثر بر ورود، غربالگری و تنظیم گری سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، در طول پنج سال گذشته گسترده تر شده است.

- سیاست های کمتری در بخش های خدماتی در مقایسه با بخش های کالایی، سرمایه گذاری مستقیم خارجی را تشویق می کند.

- کسب و کارها در دهه گذشته با مخاطرات تنظیم گری فزاینده ای مواجه بوده اند. بنابراین در حالی که دولت‌ها از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی مطالبات بیشتری داشتند، شرایط را برای تجارت بین‌المللی سخت تر می‌کردند و نتیجه قابل انتظار آن کاهش ورودی سرمایه گذاری خارجی بوده است.

بر همین اساس بیست و هفتمین گزارش هشدار تجارت جهانی با عنوان پیشبرد توسعه پایدار با سرمایه گذاری مستقیم خارجی که در سال ۲۰۲۱ انتشار یافته است در تحلیل وضعیت بی‌سابقه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در سالهای پس از سال ۱۹۹۵ مشکل پیش‌روی سرمایه گذاری خارجی را به نوعی ناشی از انتظارات بیش از حد از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی می داند و خواستار راهکارهایی می شود که متضمن واقع‌بینی بیشتر نسبت به ماهیت سودجویانه سرمایه است.

گزارش می گوید: بحث در مورد سهم کسب و کارهای بین‌المللی در چالش‌های جهانی نیازمند بازبینی است. در واقع، سرمایه گذاری مستقیم خارجی نمی تواند سهم معناداری در توسعه پایدار و مقابله با تغییرات آب و هوایی داشته باشد مگر اینکه در وهله اول به میزان کافی اتفاق بیفتد. مشورت در مورد کیفیت سرمایه گذاری مستقیم خارجی و رفتار تجاری مهم است، اما کمیت آن نیز مهم است. لذا بهتر است دولتها به جای انتظار مسوولیت بیش از حد برای سرمایه گذاری خارجی در مورد اینکه چرا بازده سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بخش‌های کلیدی بسیار کم است و اینکه چرا فقط قطره‌ای از جریان‌های سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در آن‌ها رخ داده است، تامل کنند و به اصلاحات سیاستی برای بازگرداندن سودآوری تجاری سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی روی آورند.

بحران اوکراین و افزایش قیمت های جهانی غذا و بدهی دولت ها هم رونق پس از کرونای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را بار دیگر در سال ۲۰۲۲ دچار افول ساخت.

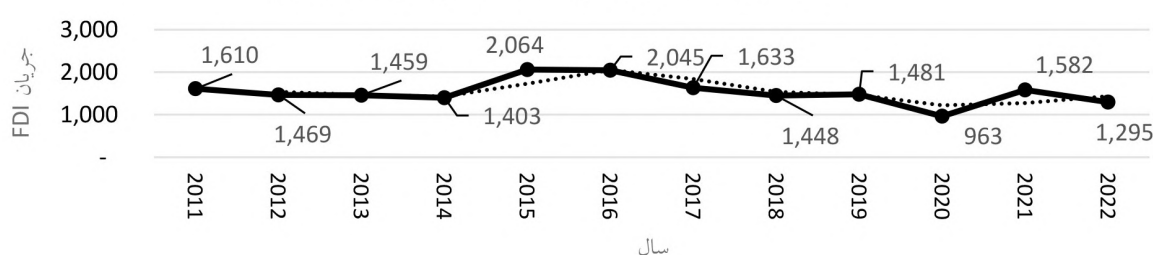
روند جهانی سرمایه گذاری مستقیم خارجی و جایگاه منطقه و ایران

مهدی رضائی (عضو هیات علمی موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی)

سرمایه گذاری مستقیم خارجی با توجه به منافعی که به همراه خود دارد، همواره مورد توجه کشورهای جهان، به ویژه کشورهای در حال توسعه بوده است؛ اما توزیع جذب FDI در جهان یکسان نیست و هر کشوری با ویژگی های اقتصادی و اجتماعی خود، اندازه جذب متفاوتی دارد. به دلیل شیوع جهانی بیماری کرونا، جریان FDI جهانی با افت شدید ۳۵ درصدی در سال ۲۰۲۰ مواجه شد و مقدار این شاخص از ۱.۵ هزار میلیارد دلار در سال ۲۰۱۹ به زیر هزار میلیارد کاهش یافت. سپس این افول جریان، با رشد زیاد ۶۴ درصدی سال ۲۰۲۱ جبران شد؛ اما به دلیل عواملی که موجب ریسک جهانی شد، نظیر جنگ روسیه و اوکراین، قیمت های بالای مواد غذایی و انرژی، و فشار بدهی، این شاخص با ۱۲ درصد کاهش، به ۱.۳ تریلیون دلار در سال ۲۰۲۲ تنزل کرد. بعد از اتمام کرونا، این جریان هنوز نتوانسته است به دوران قبل از کرونا برسد؛ سال هایی همچون ۲۰۱۵ که جریان جهانی FDI، بالغ بر ۲ هزار میلیارد دلار بود. با توجه نامعلومی زمان پایان جنگ روسیه و اوکراین و نیز برافروخته شدن جنگ غزه و اسرائیل، احتمال افزایش FDI جهانی در سال ۲۰۲۴ دور از ذهن است و حتماً کاهش جریان FDI به منطقه خاورمیانه محسوس خواهد بود.

نمودار ۱: روند FDI جهانی طی ۲۰۲۲-۲۰۱۱ (میلیارد دلار و جاری)

..... 2 per. Mov. Avg. (جریان FDI)

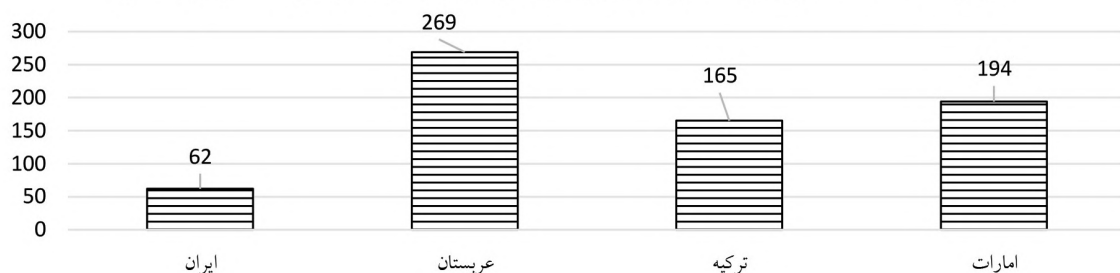
source: UNCTAD, WIR, 2023 & UNCTAD, unctadstat, online

FDI در کشورهای در حال توسعه در سال ۲۰۲۲ نسبت به سال قبل از آن با ۴ درصد افزایش، به ۹۱۶ میلیارد دلار رسید که این ارزش، بیش از ۷۰ درصد جریان جهانی می باشد. این سهم ۷۰ درصدی، یک سهم بی سابقه طی ادوار گذشته برای کشورهای در حال توسعه محسوب می شود. افزایش FDI در کشورهای در حال توسعه به طور نابرابر توزیع شده، به طوری که رشد این شاخص، بیشتر در چند اقتصاد بزرگ در حال ظهور اتفاق افتاده است.

رشد جذب FDI در سال ۲۰۲۲ در کشورهای در حال توسعه قاره آسیا نسبتاً ثابت و ارزش آن در این سال، ۶۶۲ میلیارد دلار بود؛ این ارزش، بیش از ۵۰ درصد FDI جهانی را تشکیل می دهد. در این سال، جریان FDI به اقتصادهای دارای ساختار ضعیف و آسیب پذیر کاهش یافت. علیرغم افزایش کلی جریان FDI به کشورهای در حال توسعه، FDI در ۴۶ کشور کمتر توسعه یافته با ۱۶ درصد کاهش به ۲۲ میلیارد دلار تنزل کرد که این مقدار، از ۲ درصد FDI جهانی کمتر است.

سه کشور عربستان، ترکیه و امارات، کشورهای قوی منطقه در جذب FDI هستند و راه مناسب برای مقایسه ایران با سه کشور قوی منطقه در جذب FDI، مقایسه آن ها بر اساس انباشت FDI ورودی می باشد که نمودار زیر، این انباشت را برای سال ۲۰۲۲ نشان می دهد. مشاهده می شود که انباشت FDI ایران در سال ۲۰۲۲، رقم ۶۲ میلیارد دلار است. کشور عربستان بیش از چهار برابر ایران انباشت FDI داشته است. کشورهای ترکیه و امارات نیز حول و حوش سه برابر ایران جذب FDI داشته اند. این وضعیت نشان از عملکرد بسیار ضعیف ایران دارد.

نمودار ۲: انباشت FDI ورودی به کشورهای ایران، عربستان، ترکیه و امارات در سال ۲۰۲۲ (میلیارد دلار)

Source: UNCTAD, WIR, 2023

انباشت FDI ایران در سال ۲۰۲۲، رقم ۶۲ میلیارد دلار است. کشور عربستان بیش از چهار برابر ایران انباشت FDI داشته است. کشورهای ترکیه و امارات نیز حول و حوش سه برابر ایران جذب FDI داشته اند.

دلیل اینکه چرا FDI در ایران پایین است به عوامل متعددی بستگی دارد که مهم ترین آن، ریسک بالای سرمایه گذاری، محیطی است که نسبتاً ریسک سرمایه گذاری در آن پایین باشد. بر اساس آخرین گزارش های منتشره از سوی نهادهای متصدی ارزیابی ریسک کشوری، ایران از نظر ریسک کشوری در بدترین حالت ممکن قرار دارد. تحریم اقتصادی آشکارترین عامل ریسک کشوری ایران و لذا مهم ترین بازدارنده جذب FDI به کشور است.

سرمایه گذاری مستقیم خارجی و استاندارد بین المللی گزارشگری مالی (IFRS)

سید صالح اکبر موسوی (عضو هیات علمی موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی)

۱- بیان مسئله

فرهنگ لغت حقوق بین الملل، سرمایه گذاری خارجی (FDI) را این گونه تعریف کرده است: انتقال وجوه یا مواد از یک کشور (کشور صادرکننده) به کشور دیگر (کشور میزبان) برای استفاده از تأسیسات یک بنگاه اقتصادی در کشور میزبان، در برابر مشارکت مستقیم یا غیر مستقیم در سود آن بنگاه. همچنین سرمایه گذاری مستقیم خارجی از نظر آنکتاد عبارت است از سرمایه ای که متضمن مناسبات بلندمدت و منعکس کننده کنترل و نفع مستمر شخصیت حقیقی یا حقوقی مقیم یک کشور، در شرکتی خارج از موطن سرمایه گذار باشد. در تعریف دیگر، سازمان تجارت جهانی سرمایه گذاری مستقیم خارجی را به این صورت تعریف می کند: زمانی که یک سرمایه گذار ساکن در یک کشور (کشور مبدأ) دارایی را در کشور دیگری (کشور میزبان) به قصد مدیریت آن دارایی خریداری می کند؛ سرمایه گذاری مستقیم خارجی اتفاق می افتد (میرزاخانی، ۱۳۹۱). در اکثر کشورهای در حال توسعه، سرمایه گذاری مستقیم خارجی به عنوان محرکی مهم برای توسعه بخش صادرات در نظر گرفته می شود. در این کشورها، استراتژی رشد صادرات از طریق سرمایه گذاری مستقیم خارجی، نسبت به سایر ابزارهای رشد صادراتی (که با محدودیت های توافق های تجارت بین الملل و عدم مؤثر بودن مواجه اند) بیشتر مورد توجه قرار می گیرد (ووکسیچ، ۲۰۱۱). سرمایه گذاری مستقیم خارجی منافع متعددی برای اقتصادهای میزبان از جمله افزایش بهره وری، خلق مشاغل بهتر و انتقال دانش را به همراه دارد. همچنین سرمایه گذاری مستقیم خارجی می تواند موتور محرکی برای تغییر تولید بنگاه های داخلی و اتصال بهتر آنها به زنجیره های ارزش جهانی شود. تردیدی نیست که دستیابی به این منافع، نیازمند پژوهش و سیاست گذاری مناسب است. در این بین، مشوق های مالیاتی می واند منجر به جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی شده و با انگیزه تولید با هزینه های کمتر، افزایش کارایی را نیز به دنبال داشته باشد. از این رو، شناخت شیوه ها و مشوق هایی که کشورها برای جذب سرمایه خارجی به کار می گیرند، از اهمیت بالایی برخوردار است.

سرمایه گذاری مستقیم خارجی با افزایش منابع تولیدی در داخل کشور، از طریق پیوندهای صنعتی و اثرات سرریز شده، باعث افزایش تولید و صادرات می شود. عرضه محصولات و خدمات شرکت های داخلی، با استفاده از منابع بیشتر سرمایه گذاری، افزایش پیدا می کند. انتظار می رود افزایش سرمایه گذاری مستقیم خارجی، بر میزان تولید کشور میزبان و در پی آن، عرضه برای صادرات، اثرگذار باشد. زیرا ممکن است بهره وری صادرات محور را افزایش داده و صادرات را بهبود بخشد.

نظرات مشابهی توسط پژوهشگران، مبنی بر اینکه سرمایه گذاری مستقیم خارجی ممکن است باعث پیشرفت فناوری در کشورهای در حال توسعه شود و رشد صادرات را در بخش مهارت متوسط تقویت کند، منتشر شده است. علی رغم این واقعیت که محصولات شرکت های چندملیتی ممکن است از کیفیت بالاتری برخوردار باشند؛ اما با این وجود، افزایش در سرمایه گذاری خارجی منجر به ارتقا صادرات می شود. چرا که شرکت های محلی در همان صنعت، ممکن است با مشاهده محصولات چندملیتی رقابت کنند و یادگیری در این زمینه اتفاق بیافتد. سرریز بهره وری به شرکت های تأمین کننده و کیفیت بالای ورودی ناشی از سرریز سرمایه گذاری مستقیم خارجی، ممکن است به نفع تولیدکنندگان داخلی کالاها و خدمات نهایی باشد و به آنها امکان ارتقا دهد.

در این بین، از جمله عوامل تسهیل کننده سرمایه گذاری مستقیم خارجی در یک کشور، حسابداری فعالیت های این نوع از سرمایه گذاری ها، آن هم به دلیل تفاوت در ارزشها و سیستم های گزارشگری حسابداری کشورهای مختلف است. سرمایه گذاران به دنبال محلی برای سرمایه گذاری هستند که تسهیلات و مشوق های بیشتری برای سرمایه گذار وجود داشته باشد. بدین منظور، استاندارد بین المللی گزارشگری مالی (IFRS)، جهت رفع چالش های حسابداری و حسابرسی معرفی شده است. IFRS نوعی استاندارد در گزارش دهی مالی است که ۱۶۷ کشور در دنیا از آن تبعیت می کنند و موجب افزایش روابط اقتصادی بین المللی و تسهیل در سرمایه گذاری خارجی می شود.

رعایت شیوه نامه IFRS، یکنواختی، شفافیت گزارش و هماهنگی را ترویج می کند. این استانداردها درک بین المللی گزارشات حسابداری و مقایسه گزارش های سالانه را ارتقا می بخشد. پذیرش این استاندارد، از عوامل جذب سرمایه گذاری خارجی و اعتبار یافتن در فضای بین المللی است. عدم وجود استانداردهای بین المللی حسابداری، سرمایه گذاران خارجی را ناچار به تحمل هزینه های آشنایی با شیوه های حسابداری داخلی می کند.

۲- مدل تحقیق

نویسنده در پژوهشی با هدف بررسی تاثیر سرمایه گذاری خارجی بر صادرات در ایران، طی دوره زمانی ۱۹۹۳-۲۰۲۰، در دو حالت قبل و بعد از پذیرش استاندارد IFRS، از مدل زیر به پیروی از اوگوی (۲۰۱۸) به صورت زیر استفاده کرده است:

$$LEXP_t = \beta_0 + \beta_1 FDI_t + \beta_2 (FDI_t \times IFRS_t) + \beta_3 INF_t + \beta_4 TOP_t + u_t \quad (1)$$

که در آن، لگاریتم صادرات (متغیر وابسته) و جریان ورودی سرمایه گذاری مستقیم خارجی، اثر متقاطع سرمایه گذاری خارجی و استاندارد بین المللی گزارشگری مالی، تورم و درجه باز بودن تجاری به عنوان متغیرهای توضیحی مدل هستند. نیز جمله خطای مدل است. به خاطر اینکه پذیرش IFRS، تاثیر مثبتی بر فضای کسب و کار کشورها گذاشته و از این مسیر، باعث تقویت ورود سرمایه مستقیم خارجی می شود؛ لذا متغیر حائز اهمیت است. داده ها و اطلاعات مورد نیاز به روش اسنادی و کتابخانه ای، از پایگاه های داده بانک جهانی (۲۰۲۲) و استاندارد بین المللی گزارشگری مالی (۲۰۲۲) استخراج شده است. برآورد مدل فوق، با استفاده از مدل خودرگرسیون برداری (VAR) انجام شده است.

۳- رابطه بلندمدت و تحلیل شوک ها

بر اساس تخمین مدل، رابطه بلندمدت به صورت زیر خواهد بود:

$$LEXP_{lr} = 10.3583 + 0.0259 FDI_{lr} - 8.3207 (FDI_{lr} \times IFRS_{lr}) + 0.0066 INF_{lr} + 0.5495 TOP_{lr} \quad (2)$$

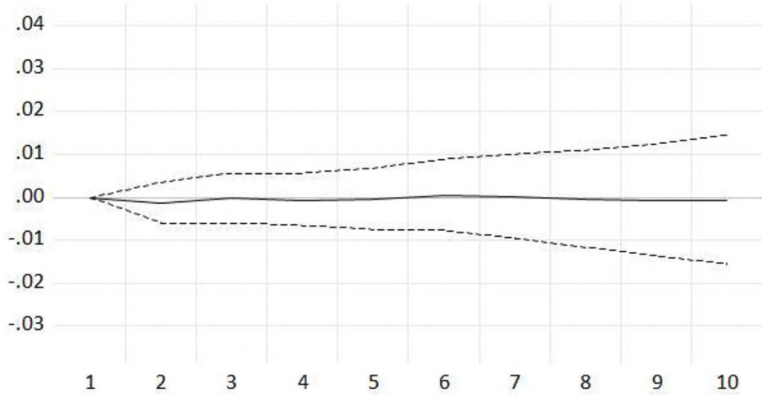
با توجه به رابطه ۲، متغیر سرمایه گذاری مستقیم خارجی علامت مورد انتظار را دارد. متغیر اثر متقاطع (FDI.IFRS) منفی و معنی دار بوده و نشان می دهد که بعد از پذیرش استاندارد بین المللی گزارشگری مالی، سرمایه گذاری مستقیم خارجی تاثیر منفی بر صادرات داشته است. متغیرهای تورم و درجه باز بودن تجاری نیز مثبت و معنی دار هستند.

به خاطر اینکه تفسیر ضرایب برآوردی الگوی VAR، به خصوص زمانی که ضریب یک متغیر تغییر علامت بدهد؛ مشکل خواهد بود. به همین دلیل، جهت تفسیر نتایج از توابع عکس العمل آنی (IRF) استفاده می شود. این معیار، پویایی اثرات متقابل بین متغیرها را توسط توابع واکنش نشان می دهد. به طوری که تغییرات مشخص یک سری را روی سری های دیگر ترسیم می کند. به عبارت دیگر، توابع عکس العمل آنی، اثر واکنش یک متغیر درونزا را نسبت به تغییر یکی از جملات خطا یا تحریک در طول زمان نشان می دهد.

با استفاده از این توابع، می توان شوک های وارد شده بر متغیرها را تعیین کرد. همچنین مدت زمانی که طول می کشد تا اثرات شوک ها از بین برود را بررسی کرد. شوک ها فقط در یک دوره اتفاق می افتند و در دوره بعد مقدار شوک صفر است. اما اثرات آنها برای چند دوره، متغیرها را تحت تاثیر قرار می دهد. در این قسمت، دو شوک بررسی می شود. ابتدا شوک وارده بر متغیر سرمایه گذاری مستقیم خارجی و سپس شوک اثر متقاطع سرمایه گذاری مستقیم خارجی و استاندارد IFRS، به ترتیب در نمودارهای ۱ و ۲ رسم شده است.

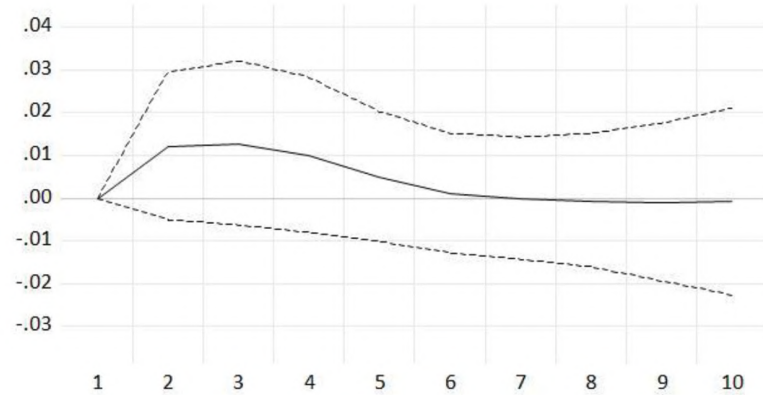
Response of LEXP to FDIIFRS

منبع: یافته های تحقیق

نمودار ۲: واکنش متغیر لگاریتم صادرات نسبت به شوک وارده به متغیر اثر متقاطع سرمایه گذاری مستقیم خارجی و استاندارد IFRS

Response of LEXP to FDI

منبع: یافته های تحقیق

نمودار ۱: واکنش متغیر لگاریتم صادرات نسبت به شوک وارده به متغیر سرمایه گذاری مستقیم خارجی

با توجه به اینکه پذیرش استاندارد بین المللی گزارشگری مالی (IFRS)، از عوامل جذب سرمایه گذاری خارجی و اعتبار یافتن در فضای بین المللی است؛ اما بعد از پذیرش آن در سال ۲۰۱۶ از سوی ایران، سرمایه گذاری مستقیم خارجی تاثیر منفی بر صادرات داشته است. لذا ضروری است مسئولین به حسن اجرای این استاندارد نظارت دقیق داشته باشند.

در نمودار ۲، تاثیر شوک وارده به متغیر اثر متقاطع سرمایه گذاری مستقیم خارجی و استاندارد IFRS نشان داده شده است. همانطور که از نمودار نیز مشخص است، ایجاد شوک در این متغیر تاثیری در متغیر لگاریتم صادرات نخواهد داشت. این موضوع می تواند به این علت باشد که حتی با وجود پذیرش استاندارد IFRS، این استاندارد به طور صحیح از سوی نهادهایی که ملزم به رعایت آن هستند، اجرا نمی شود؛ یا حتی نظارت و کنترل دقیقی بر نحوه اجرای آن در نهادهای ذیربط وجود ندارد. در نتیجه، پذیرش این استاندارد نتوانسته همراه با سرمایه گذاری مستقیم خارجی، تغییری در صادرات ایران داشته باشد.

۴_ نتیجه گیری

در پژوهش حاضر، برآورد رابطه بلندمدت (رابطه هم انباشتگی) برای کشور ایران که در آن بردار هم انباشتگی بهینه بر حسب متغیر درونزای لگاریتم صادرات (متغیر وابسته مدل) نرمال شده بود؛ نشان داد که متغیر سرمایه گذاری مستقیم خارجی علامت مورد انتظار (مثبت) را دارد. از سوی دیگر، زمانی که متغیر سرمایه گذاری خارجی با متغیر مجازی پذیرش استاندارد بین المللی - گزارشگری مالی (IFRS) ترکیب می شود، علامت ضریب اثر متقاطع آنها (متغیر FDI.IFRS) منفی و معنی دار بوده است. به عبارت دیگر، سرمایه گذاری مستقیم خارجی بعد از پذیرش استاندارد IFRS، که از سال ۱۳۹۵ مصادف با ۲۰ مارس ۲۰۱۶ میلادی برای شرکت های بزرگ بورسی، تمامی بانک ها، شرکت های بیمه و سایر موسسات مالی (اعم از پذیرفته شده در بورس یا غیر بورسی) الزامی شده؛ تاثیر منفی و معنی دار بر لگاریتم صادرات داشته است.

تحلیل شوک ها نشان داد بر خلاف انتظار، پذیرش استاندارد بین المللی گزارشگری مالی در ایران توأم با سرمایه گذاری مستقیم خارجی (متغیر FDI.IFRS)، تاثیری بر صادرات در ایران نداشته است. این موضوع نشان می دهد که ممکن است این استاندارد به طور صحیح از سوی نهادهایی که ملزم به رعایت آن هستند، اجرا نمی شود؛ یا حتی نظارت و کنترل دقیقی بر نحوه اجرای آن در نهادهای ذیربط وجود ندارد.

۵_ توصیه های سیاستی

۱) با توجه به تاثیرپذیری مثبت صادرات از سرمایه گذاری مستقیم خارجی، شناخت پتانسیل ها، توانایی ها و ظرفیت های جذب سرمایه گذاری خارجی، به طوری که نهایت بهره برداری از امکانات موجود در این زمینه به عمل آید؛ ضروری است. لذا توصیه می شود مسئولین به این مهم توجه ویژه ای داشته باشند.

۲) با توجه به اینکه پذیرش استاندارد بین المللی گزارشگری مالی (IFRS)، از عوامل جذب سرمایه گذاری خارجی و اعتبار یافتن در فضای بین المللی است؛ اما بعد از پذیرش آن در سال ۲۰۱۶ از سوی ایران، سرمایه گذاری مستقیم خارجی تاثیر منفی بر صادرات داشته است. لذا ضروری است مسئولین به حسن اجرای این استاندارد نظارت دقیق داشته باشند.

پذیرش استاندارد بین المللی گزارشگری مالی در ایران توأم با سرمایه گذاری مستقیم خارجی (متغیر FDI.IFRS)، تاثیری بر صادرات در ایران نداشته است. این موضوع نشان می دهد که ممکن است این استاندارد به طور صحیح از سوی نهادهایی که ملزم به رعایت آن هستند، اجرا نمی شود؛ یا حتی نظارت و کنترل دقیقی بر نحوه اجرای آن در نهادهای ذیربط وجود ندارد.

نگاهی به زمینه های تاثیر گذاری FDI بر رشد اقتصادی

(شرایط شاخص مرتبط با FDI برای ایران و کشورهای منتخب)

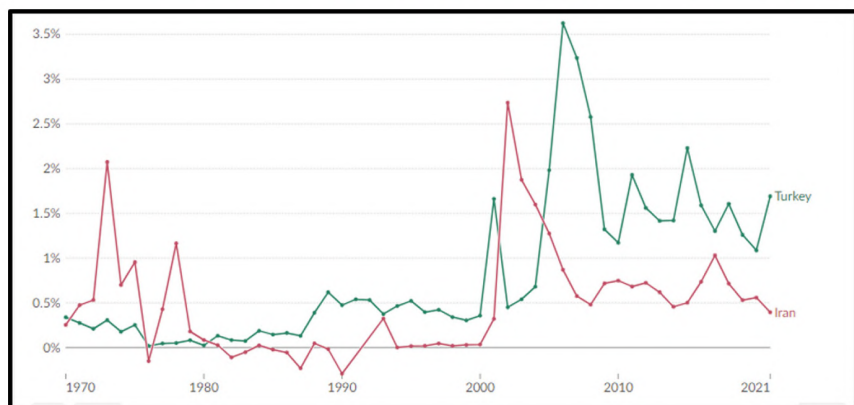

فهیمة بهرامی (عضو هیات علمی موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی)

در میان کشورهای منتخب و حتی گروه کشورهای با درآمد متوسط رو به پایین و البته کشورهای با درآمد پایین نیز شاخص مربوط به جریان خالص سرمایه گذاری مستقیم خارجی، ایران بعد از افغانستان در پایین ترین سطح قرار دارد.

بطور یقین سیاست های مرتبط با محیط کسب و کار، قوانین مرتبط با سرمایه گذاری مستقیم خارجی بویژه در حوزه های فناوری و تکنولوژی و همگام سازی سیاست های این حوزه با تاکید بر سیاست های برد-برد برای هر دو طرف سرمایه گذار و پذیرنده سرمایه از مهمترین فاکتورهای تاثیرگذار بر جریان مذکور می باشد.

نمودار (۲) جریان سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ایران و ترکیه طی سال های ۱۹۷۰ تا ۲۰۲۱

بین سال های ۱۳۴۸ تا ۱۳۵۸ سطح خالص جریان مستقیم سرمایه گذاری خارجی همواره از ترکیه بالاتر بوده است ولی بعد از سال ۱۳۵۸ این روند معکوس شده است و تنها در سال ۱۳۸۰ (۲۰۲۲ میلادی)، این شاخص برای ایران از ترکیه بالاتر قرار گرفته است. هرچند از سال ۱۳۸۶ (۲۰۰۸ میلادی) روند جریان خالص سرمایه گذاری مستقیم خارجی برای ترکیه نیز روند نزولی شدیدی داشته، ولی باز هم از ایران در سطح بالاتری قرار دارد.

در میان کشورهای منتخب و حتی گروه کشورهای با درآمد متوسط رو به پایین و البته کشورهای با درآمد پایین نیز شاخص مربوط به جریان خالص سرمایه گذاری مستقیم خارجی، ایران بعد از افغانستان در پایین ترین سطح قرار دارد.

سیاست گذاران در اقتصادهای در حال توسعه و پیشرفته بر سر این نکته که سرمایه گذاری مستقیم خارجی (FDI) عنصر کلیدی برای یک استراتژی موفق توسعه است، توافق دارند. کمیسیون اروپا می گوید: "FDI محرک رقابت پذیری و توسعه اقتصادی است". در بحبوحه همه گیری کووید ۱۹-، بانک جهانی سرمایه گذاری مستقیم خارجی را کلیدی برای بهبود بحران توصیف کرد. هرچند این یک نظر و برداشت جدید نیست و شاهد این ادعا را می توان در مقاله صندوق بین المللی پول در سال ۱۹۹۹ ملاحظه نمود که اشاره کرد: «با تایید بر اینکه سرمایه گذاری مستقیم خارجی می تواند به توسعه اقتصادی کمک کند، همه دولت ها خواهان جذب آن می باشند».

با این وجود میزان تاثیر گذاری FDI بر رشد اقتصادی برای همه کشورهای میزبان و دریافت کننده آن نه تنها یکسان نبوده بلکه در گذر زمان نیز با توجه تحولاتی که در عرصه اقتصاد جهانی رخ می دهد، شرایط متضادی را نیز تجربه نموده است. نتایج مطالعات (بنتریکس و همکاران، ۲۰۲۳) بیان می دارد، هرچند مطالعاتی وجود دارد که ارتباط مثبتی بین سرمایه گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی پیدا می کند، اما در حال حاضر این اتفاق نظر وجود دارد که جریان های سرمایه گذاری مستقیم خارجی به تنهایی کافی نیستند و ورودی های مکمل مانند سرمایه انسانی و شرایط مختصات نیازمندی های مالی کشورها نقش اصلی را در پیوند بین سرمایه گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی ایفا می کنند و نتایج مطالعات این را نشان می دهد که رابطه بین سرمایه گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی به دور از ثبات است. نتایج حاصل از بررسی انجام شده در بازه زمانی ۱۹۷۰ تا ۲۰۱۸، نشان می دهد که حتی اثر واسطه ای سرمایه انسانی و بسترهای مالی، که در ادبیات اولیه در مورد سرمایه گذاری مستقیم خارجی و رشد ایجاد شده بود، پس از سال ۱۹۹۰ ماهیت تاثیر گذاری آنها تغییر نموده است. یک توضیح احتمالی برای یافته های مربوط به تغییر روند اثر گذاری فاکتورهای صدرالاشاره مربوط به تحول عملکرد شرکت ها از دهه ۱۹۹۰ به بعد است که ارتباطات بهتر به شرکت ها اجازه داد تا فعالیت های پیچیده را در سراسر مرزها هماهنگ کنند و بعد از آن انقلاب زنجیره ارزش جهانی (GVC) ماهیت FDI و اثرات بالقوه آن بر رشد اقتصادی را کاملاً تغییر داد. به عنوان مثال، دو اثر متضاد در بازی وجود دارد: از یک سو، GVC ها «قابلیت هایی» را کاهش می دهند که یک کشور برای دریافت سرمایه گذاری مستقیم خارجی به آن نیاز دارد. از سوی دیگر، GVC ها به شرکت های چند ملیتی اجازه می دهند تا کارگران با دستمزد پایین را در کشورهای فقیر به کار گیرند و در عین حال اجزای ارزش افزوده بالای فرآیند تولید را در کشورهایی با سطح مهارت بالاتر حفظ کنند.

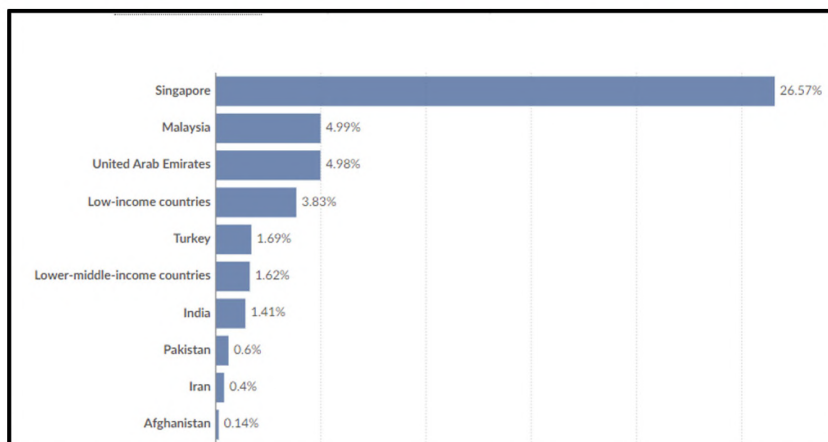
در واقع بسته به نوع فعالیتی که FDI ایجاد می کند (تعیین می کند چه نوع مهارت هایی مورد نیاز است) کشورهای با سطوح پایین سرمایه انسانی ممکن است برای سرمایه گذاری خارجی جذاب باشند. در نتیجه، افزایش فعالیت GVC، اقتصادهای در حال توسعه را از طریق فعالیت های مستقیم شرکت های خارجی در اقتصادهای میزبان و از طریق سرریزها به اقتصاد داخلی، قادر به رشد کرده است.

همچنین نتایج مطالعه بنتریکس و همکاران نشان می دهد که سرمایه گذاری مستقیم خارجی با رشد در کشورهایی که رشد فعالیت GVC بالایی را تجربه می کنند و دارای سطوح پایین اولیه سرمایه انسانی یا توسعه مالی هستند، ارتباط مثبت دارد. از این رو تقویت سرمایه انسانی و بهبود توسعه مالی ممکن است برای جذب و بهره مندی از اجزای با ارزش افزوده بالای GVC ها و FDI ارتباط نزدیکی داشته باشند.

مقایسه سهم FDI از GDP در ایران و کشورهای منتخب

با تاکید بر اهمیت کانال ها و زمینه های تاثیر گذاری FDI بر رشد اقتصادی، اصل وجودی آن بر بسیاری از اقتصادها پوشیده نیست و این موضوع هم توسط تئوری های اقتصادی و هم تجربیات کشورها طی دهه های اخیر موضوعی اثبات شده می باشد. با این توصیف نمودار (۱) سهم جریان خالص FDI برای ایران در مقایسه با کشورهای منتخب را برای سال ۲۰۲۱ نشان می دهد.

نمودار (۱) سهم جریان خالص سرمایه گذاری مستقیم خارجی از تولید ناخالص ملی کشورهای منتخب (۲۰۲۱)

وضعیت جذب سرمایه گذاری خارجی در دولت سیزدهم

رتبه	بخش پروژه	تعداد طرح	حجم سرمایه گذاری خارجی مصوب (میلیون دلار)
۱	نفت و گاز	۳	۴۰۱۳۰
۲	صنعت	۳۵۸	۳۰۲۷۱
۳	تامین آب، برق و گاز	۱۸	۸۰۴
۴	خدمات	۴۲	۴۷۵
۵	کشاورزی	۵۴	۳۱۶
۶	ساختمان	۲۲	۱۷۵
۷	حمل و نقل و ارتباطات	۱۴	۹۹
۸	معدن	۱۲	۱۹
	جمع کل	۵۲۳	۹۰۲۹۱

براساس گزارش آذرماه دولت

متوسط رشد سالانه سرمایه گذاری (تشکیل سرمایه ثابت) طی دهه ۹۰ منفی ۵.۲ درصد بوده است. تغییرات سرمایه گذاری در کشور از سال ۱۴۰۰ مثبت بوده و رشدی ۴۰.۱ درصدی داشته است. رشد مثبت سرمایه گذاری در سال ۱۴۰۱ نیز ادامه داشته و ۲.۱ درصد بوده است.

جذب حجمی معادل ۱۳۳۵ میلیون دلار سرمایه گذاری خارجی از ابتدای دولت مردمی تا پایان مرداد ماه سال ۱۴۰۲

تصویب تعداد ۵۲۳ طرح سرمایه گذاری خارجی به ارزش سرمایه گذاری خارجی مصوب معتبر ۲۹۱/۹ میلیارد (نه میلیارد و دویست و نود و یک میلیون) دلار توسط هیات سرمایه گذاری خارجی از ابتدای دولت مردمی تا پایان آبان سال ۱۴۰۲ (تعداد ۴۶۵ طرح اصلی به ارزش ۸۲۶۸ میلیون دلار و تعداد ۵۸ طرح افزایش سرمایه گذاری خارجی و سرمایه گذاری مجدد به ارزش ۱۰۲۳ میلیون دلار)

افزایش ۱۳۱ درصدی تعداد طرح های سرمایه گذاری خارجی مصوب در دو سال فعالیت دولت مردمی نسبت به دو سال پایانی دولت قبل

افزایش ۱۷۴ درصدی حجم سرمایه گذاری خارجی مصوب در دو سال فعالیت دولت مردمی نسبت به دو سال پایانی دولت قبل

طرح های سرمایه گذاری خارجی از ابتدای دولت سیزدهم تا پایان آبان ۱۴۰۲ به تفکیک بخش اقتصادی

نشریه دیجیتالی «بازار نابازار» شامل تازه ترین دیدگاه ها و گزارش های تحلیلی پژوهشگران و کارشناسان موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی در موضوعات تخصصی و روز کشور است و لزوما دیدگاه رسمی و سازمانی این موسسه به حساب نمی آید.

شناسنامه نشریه

مدیر مسئول: دکتر احمد تشکینی

سر دبیر: دکتر قاسم خرمی

تامین محتوای: فائزه کیائی

گرافیک و صفحه آرا: ماهورا موسوی

عکاس: امیر محسن باسختا

